

Anna Lavizzari

Judith Butler: Who's Afraid of Gender?
United Kingdom: Penguin Random House, 2024.
308 p., (978-0-241-5982-4)

Judith Butler's *Who's Afraid of Gender?* makes a significant contribution to contemporary scholarship about the current backlash against gender equality and the sociology of knowledge. The book examines the recent global proliferation of anti-gender mobilisations, arguing that 'gender' has become a phantasmatic object that condenses various anxieties and redirects them toward sexual and gender minorities. Butler does not treat anti-gender discourse simply as misinformation or ideological error, and instead analyses it as a fantasy structure. Here, she draws on Laplanche's theorisation of fantasy as an organising scene of desire and anxiety, one that operates by way of projection and displacement. This conceptual framing allows Butler to show how 'gender' is made to function as a repository for fears which stem from elsewhere: economic insecurity, ecological crisis, or perceived threats to patriarchal authority. The book may thus be seen as an intervention in gender studies and a study of the way knowledge and meaning are collectively produced in conditions of precarity.

A central insight is the inflammatory rhetoric by which 'gender' acquires a quasi-mythical status. Across political and religious discourses, 'gender ideology' is described as an invasive force, viewed variously as a totalitarian project, a form of colonisation, a mass-destruction threat, or a viral contaminant. Butler shows that such hyperbolic framings construct 'gender' as a monolithic and omnipotent agent endowed with the capacity to destabilise cultural norms and undermine the integrity of the social order. Such discursive amplification, Butler claims, is not incidental; it is a technique of governance which externalises a range of anxieties and channels them toward identifiable targets.

In the process, minority groups become the objects of what Butler describes as a form of 'moral sadism', a structure in which punitive actions are reframed as ethically necessary. This dynamic rests on the idea of *anticipated harm*, referring to the claim that minorities could pose a threat to the social order, children's innocence, or the continuity of a normative way of life. The fact that the danger is projected into the future means there is no need to empirically prove it, and just raising it as an issue suffices. With this logic, measures that restrict rights, censor knowledge or criminalise gender variance appear to be pre-emptive acts of self-defence. Butler shows this inversion – where those accused of causing destruction end up themselves being destroyed – is central to the contemporary anti-gender apparatus. The infliction of suffering is justified not only as containment, but as neutralising a claimed danger. This mechanism produces what Butler labels a "moral alibi": an ethical cover beneath which coercive laws and regulatory practices are given legitimacy. By claiming to protect children, families or the nation's continuity, authorities can frame repressive legislation as a defensive response to an

existential threat. The violence directed at minorities – whether through legal restrictions, administrative exclusion or public vilification – is thereby recoded as a morally sanctioned form of protection.

The book's global analytic lens highlights the adaptability and portability of anti-gender narratives. Butler documents how 'gender' is becoming a flexible signifier capable of representing whatever a particular society perceives to be its most pressing threat: communism, neoliberalism, foreign influence, or unwanted migration. Far from making anti-gender movements less coherent, such variability reveals their ability to articulate local anxieties using a transnational vocabulary. Butler convincingly argues that many of these discourses exhibit a distinctly fascist logic wherein minority groups are seen as agents of societal destruction and political leaders promise to neutralise them. Quite an illuminating discussion concerns the reframing of 'religious freedom' as the right to discriminate. With this inversion, antidiscrimination norms are viewed as encroaching on liberty parallel to exclusionary practices taking on the status of fundamental rights. Butler interprets this dynamic not as a contradiction but as an effect of the fantasy structure in which threats are redefined so as to legitimate coercive measures.

The chapter on the Vatican is a particularly incisive case study. Butler traces how Church authorities have linked 'gender ideology' to paedophilia, in turn creating a narrative that positions sexual and gender minorities as threats to the safety of children. This association, Butler states, enables the institution to externalise its own history of sexual abuse by projecting its anxieties onto an imagined external danger. Drawing on Lacan's notion of *glissement*, Butler analyses the rhetorical operations by which the mere acknowledgment of queer existence is construed as a form of contagion, as if recognition itself were capable of producing identification.

The US context is treated as another important site of convergence between anti-gender rhetoric and broader right-wing mobilisations. Butler reveals how attacks on gender variance are closely intertwined with campaigns against 'wokeness' and the demonising of critical race theory. Her examination of recent Supreme Court decisions illustrates how state power expands via restrictions on reproductive rights and limits on anti-discrimination protections. Butler's account underscores how such developments are part of a wider authoritarian drift where the state is assuming an increasingly interventionist role in regulating bodies, identities, and kinship relations. In response, Butler calls for the articulation of alternative political passions – forms of solidarity based not on fear but shared vulnerability and interdependence.

One of the book's richest analytical chapters regards the emergence of 'gender-critical feminisms' and their alignment (intentional or not) with right-wing agendas. Butler outlines how these positions assert a form of proprietary authority over the category "woman" and construe gender variability as an illegitimate exercise of freedom. The claim to an immutable, biologically grounded notion of sex is shown to operate as a political strategy that excludes trans people while presenting itself as being in defence of feminist principles. Butler's analysis situates these debates within a broader sociology of categorisation, clarifying how social categories become objects of contestation and instruments of regulation. The convergence between gender-critical discourse and anti-

gender rhetoric reveals how appeals to harm and keeping children safe recur across disparate ideological formations.

Later chapters extend Butler's recent work on materiality by interrogating the distinction between sex as natural and gender as cultural. Butler claims the "materiality of sex" is not negated by social construction and has instead been constituted via historically specific modes of power. Materialism, in this account, is not equivalent to positivism, and biological determinism offers an incomplete framework for understanding how bodies acquire meaning. Butler analyses the social mandate embedded in sex assignment and the ways in which gender saturates perception, embodiment, and social interaction. The last few chapters examine the colonial genealogy of sexual dimorphism, the violence of gender-assigning practices, and the interdependence of nature and culture. Even though these chapters are synthetic, they are conceptually precise and provide readers with a robust vocabulary for reconsidering entrenched assumptions about embodiment.

Who's Afraid of Gender? stands out for its theoretical clarity, attention to the psycho-social dimensions of political life, and capacity to shed light on the manner in which fantasies shape public discourse and institutional practice. Butler provides sustained analysis of how fear, projection and moralisation coalesce to produce powerful forms of ignorance and justification. The book contributes to sociology by demonstrating that struggles over gender are simultaneously struggles over knowledge: what is recognised as reality, how social threats are named, and who is authorised to define the terms of collective life. Butler sets out a valuable framework for analysing today's political landscape and the contested meanings of gender found within it.

Mojca Šebart Kovač

Zdenko Kodelja: Vednost o nevednosti: premišljevanja o šolstvu v času pandemije.

Ljubljana: Krtina, 2024.

254 str., (ISBN 978-961-166-9), 30 EUR

Monografija prinaša niz razmislekov o družbenih vidikih pandemije in z njo povezanih etičnih dilem, ki so ključne tudi za razumevanje dogajanja v šolstvu. V njej sledimo iskanju odgovorov na vprašanja o odgovornosti, odnosu med politiko in stroko, solidarnosti in sebičnosti, zaupanju in izgubi zaupanja v znanost in politiko, državljansem aktivizmu in nepokorščini, zapiranju družbe in šol ter vplivu izobraževanja na daljavo na znanje in dobrobit generacije šolajočih.

Pandemija covida-19 je razkrila obstoječe in manj vidne neenakosti v družbah ter jih še poglobila: v večini držav so proporcionalno bolj zbolevali revni, zaradi pogostejših zdravstvenih težav je okužba zanje pomenila večjo življenjsko nevarnost, pa tudi zdravstvena oskrba jim ni bila enako dostopna. Medtem ko so se nekateri lahko izolirali, so karantene povsem drugače preživljali tisti, ki dela niso mogli opravljati od doma niti se niso mogli umakniti na vikende v naravo, o čemer piše Renata Salecl (2021) v knjižici *Človek človeku virus*. Tudi v izobraževanju so ukrepi za omejevanje širjenja okužbe na globalni in lokalni ravni povečali neenakosti v dostopu do znanja.

Pandemija, piše uvodoma Kodelja (str. 11), je šolstvo, s predšolsko vzgojo vred, postavila v položaj, kakršnega do takrat še ni poznalo, predvsem zaradi množičnega in dolgotrajnega zapiranja šol in vrtcev po vsem svetu ter uvažanja izobraževanja na daljavo, ki ga je omogočila sodobna informacijsko-komunikacijska tehnologija. Ta tehnologija – in s tem tudi izobraževanje na daljavo – pa ni bila enako dostopna vsem. Po podatkih Združenih narodov in Unesca je spomladi 2020 šole zaprlo 191 držav s kar 1,5 milijarde šolarjev; več kot 800 milijonov jih doma sploh ni imelo računalnika, nekoliko manj pa ne interneta (str. 132).

Pandemija je sovpadla z vednostjo o tem, da tisti, za katere smo predpostavljali, da vedo, o virusu niso vedeli dovolj. Avtor ocenjuje (str. 23–28), da je za razumevanje časa bistveno prav spoznanje človeštva, da smo trčili ob meje znanosti. Vednost o tem, da znanost v določenem času na številna vprašanja (še) nima odgovorov, je med ljudmi povzročala negotovost, dvom v strokovne in politične odločitve ter nezaupanje v cepiva, vse to pa je vodilo tudi v večjo dojemljivost za lažne novice in teorije zarote. V povezavi s sporočili, ki so zaznamovala prostor pretoka informacij, da znanosti in stroki ne kaže zaupati, saj nekatere utemeljitve čez čas sami ovržeta, avtor opozarja, da lahko znanost napreduje samo zato, ker so njeni izsledki odprti za zavrnitev ob novih dokazih. Navaja Karla Popperja, da je cilj znanosti iskanje resnice, ne pa nezmotljivost in dogmatična gotovost, da resnico poznamo (str. 26). Ob tem pa dodaja, da si ljudje z vednostjo, da bo znanost nekoč imela odgovore na določena vprašanja, na katera jih zdaj še nima, ne morejo pomagati pri odločitvah o ravnanju v kriznih razmerah. Zato je prav vednost o omejeni vednosti znanosti in stroke vir negotovosti in strahu ljudi, da

se bodo napačno odločali. Kodelja ocenjuje, da je to tudi eden od razlogov za padec zaupanja v znanost v času pandemije, seveda ob obilju lažnih novic in teorij zarote (str. 27). Še posebej, če se bo uresničila napoved Laurie Garrett (1995), da bo zgodovina naše dobe zaznamovana z epidemijami in novimi boleznimi zaradi uničenja, ki ga človek povzroča v naravnem okolju, je avtorjev razmislek o tem produktiven.

Družbeno ozračje, v katerem so imela že pred pandemijo odločilno vlogo mnenja, se je med njo okrepilo. Kodelja (str. 28–46) z oporo na Hannah Arendt in Vittoria Bufacchija predstavi vzpostavljanje novega »konteksta resničnosti«, v katerem resnica ni več pomembna in je povsem delegitimizirana. Piše o namernem ustvarjanju okolja, v katerem objektivna dejstva izgubljajo pomen in nimajo večjega vpliva na oblikovanje javnega mnenja, vse z namenom onemogočanja racionalne, na dokazih in argumentih temelječe razprave, ki sledi cilju odkrivanja resnice. V takem okolju nimamo več opravka s spodkopavanjem določene resnice, temveč s spodkopavanjem resnice same, tako da se jo razvrednoti in naredi za nepomembno, piše Lee McIntyre v delu *Post-Truth*. To povezuje tudi z vlogo vodilnih politikov, saj v političnem prostoru, v katerem so dejstva zoperstavljena »post dejstvom«, ki so nezdružljiva s tistimi, odkritimi med znanstvenim raziskovanjem, nobena izjava o dejstvih ne more nikoli ostati zunaj slehernega dvoma.

Potrošniki informacij bi sicer morali nositi odgovornost in dolžnost, da preverijo tiste informacije, ki jih sprejemajo in širijo. To pa predpostavlja, da znajo razlikovati med resnico, neresnico in lažjo, med dejstvi in verovanji, med dejanskimi zarotami in neverodostojnimi teorijami zarote, kar je povezano z zmožnostjo kritičnega mišljenja. To je sicer eden od ciljev splošne izobrazbe že v programu splošnoizobraževalne osnovne šole, a je, ugotavlja Kodelja (str. 39), problem z njegovim udejanjanjem. Očitno je namreč, da imamo v družbi težavo s kritičnim mišljenjem, ki je vedno argumentativne narave ter se opira na znanstvena spoznanja in abstraktno vednost.

Avtor se v monografiji posebej posveti dilemi odločanja o zapiranju šol med pandemijo (str. 115–179). Odpira vrsto vprašanj v zvezi s tem, med njimi tudi tista, ki se nanašajo na sprejemanje političnih odločitev. Obravnava razmere, v katerih prihaja do kolizije pravic do zdravja, do svobode gibanja in miroljubnega zbiranja ter do omejevanja pravice do izobraževanja. Dilema o zapiranju šol se namreč ne izčrpa v tehnični zamenjavi učilnice z zaslonom, tudi ne z dostopnostjo do sodobne informacijsko-komunikacijske tehnologije in (ne)znanjem njene uporabe. Odgovori nanjo zahtevajo razmislek o razmerju med pravico do izobraževanja in pravico do varovanja zdravja, odločitve pa morajo vključevati tudi odgovore o dejanskih posledicah dolgotrajnega zaprtja šol in izobraževanja na daljavo, med katerimi so najpogostejše izpostavljene poslabšanje duševnega zdravja otrok in mladih, povečanje neenakosti, izguba socialnega učenja in erozija učiteljskega poklica.

V zvezi z izobraževanjem na daljavo Kodelja (str. 129) zapiše, da se je že pred pandemijo uresničevala napoved Jean-Françoisa Lyotarda, da postaja v postmoderni zastarela ideja izobrazbe, katere bistvo je v tem, da je pridobivanje znanja neločljivo od formiranja (*Bildung*) duha in osebe. Na to opozarja spremenjen status znanja, ki se od trenutka, ko nima več svojega cilja v samem sebi kot realizaciji ideje o izobrazbi posameznika in je ob tem prenehalo tudi v raziskovanju biti namen samemu sebi,

spreminja v nekaj, kar se proizvaja za prodajo. Razsvetljenstvo (v Kantovem smislu izhoda iz »nedoletnosti«) tako postaja zgodovinska epizoda, saj prakse in institucije, ki naj bi spodbujale samostojno rabo uma, izgubljajo legitimnost. Znanje postaja uporabno blago, katerega vrednost meri trg, in ni več obravnavano kot temelj celostnega oblikovanja človeka (str. 182). Ob tem pa Kodelja ugotavlja, da teze Lyotarda o »smrti profesorja« – idejo, da računalniške baze in platforme nadomestijo učitelja kot prenašalca vednosti, ni potrdila niti pandemija, saj digitalna orodja in umetna inteligenca učiteljev niso mogla nadomestiti (str. 130). Zlasti pri oblikovanju osebnosti obstoječa digitalna tehnologija ne more zapolniti praznine, nastale z zaprtjem šol, saj prava vzgoja (*paideia*, *Bildung*) zahteva živo, telesno in odnosno prisotnost učitelja in skupnosti, navaja avtor Umberta Curija (str. 128).

Monografija ne ponuja enostavnih receptov, temveč etično orientacijo: zaupati znanosti pomeni graditi na znanstvenih spoznanjih in ob tem priznati negotovost, ko ta trčijo ob svoje meje; digitalizacija sama po sebi ni zlo ali odrešitev, je orodje, ki ga je treba upravljati odgovorno, a terja znanje, ki to upravljanje šele omogoča. Naloga šole je, da pri pouku dosledno spoštuje načela objektivnosti (prenos akumuliranega znanja, ki temelji na znanstvenih spoznanjih), kritičnosti (tudi do neresnic, predsodkov, stereotipov, verovanj) in pluralnosti (različni odgovori na vprašanja, ki temeljijo na znanstvenih spoznanjih in argumentaciji) ter vodi nove generacije k samostojni rabi uma, česar ljudje tudi v izrednih razmerah ne bi smeli opustiti.

Literatura

Garrett Laurie (1995): *The Coming Plague: Newly Emerging Diseases in a World Out of Balance*. London: Penguin.

Salecl Renata (2021): *Človek človeku virus*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Tina Kogovšek

Zdravko Mlinar: Družboslovno raziskovanje med profesionalizacijo in podružbljanjem, drugi zvezek, občanska znanost.

Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2024.

466 str., (ISBN 978-961-268-108-1), 20 EUR

Akademik Zdravko Mlinar se v drugem zvezku monografije *Družboslovno raziskovanje med profesionalizacijo in podružbljanjem*, kot kaže tudi podnaslov, osredotoča predvsem na pojem občanske znanosti (angl. *citizen science*), ki se nanaša ukvarjanje laikov z raziskovanjem in njihovim sodelovanjem s profesionalnimi znanstveniki. Avtor pri tem kritično tematizira tako pozitivne kot potencialno negativne plati tovrstnega udejstvovanja. Kot velik in neutruden podpornik in promotor občanske znanosti (sam je tudi utemeljil slovenski termin) izpostavlja njene številne pozitivne vidike tako za profesionalno in akademsko znanost ter posameznike, ki se ukvarjajo z občansko znanostjo, kot tudi za širšo družbo. V kontekstu profesionalne znanosti občanska znanost na neki način pomaga presegati polje znanstvenega udejstvovanja kot vzvišene elitne dejavnosti za izbrance, ki se s tega vidika lahko pogosto znajde v pregovornem slonokoščnem stolpu, popolnoma odtujena od realnih problemov posameznikov in družb. S tem lahko povečuje zaupanje v znanost in poveča možnosti vključevanja znanstvenih izsledkov v širše okolje ter njihovo večjo in hitrejšo uporabo v dobrobit tako družbe kot naravnega okolja. Občanska znanost v tem smislu pripomore k demokratizaciji in njeni tesnejši vključenosti v širšo družbo. V tem delu lahko tudi pomaga presegati do neke mere precejšen razkorak med znanostjo in širšo družbo, ki v sodobnem času vsesplošne razširjenosti spletnih medijev neredko preraste v širjenje teorij zarot. Občanska znanost prinaša korist tudi za lokalno in posledično širšo družbeno raven, saj pogosto opozarja na pomembne teme in probleme, ki jih uradna znanost iz različnih razlogov prezre, ne tematizira ali pa ne pride do njih. Občanska znanost pa predstavlja tudi veliko dobrobit za sodelujoče posameznike same kot okvir njihove večje vključenosti, osebne rasti in zadovoljstva. Ti so iz različnih notranjih vzgibov, radovednosti in veselja lahko zelo motivirani za raziskovanje določenega področja, za katerega sicer niso nujno formalno šolani in usposobljeni strokovnjaki. Raziskovanje tako postane sestavina vsakdanjega življenja. Pri tem avtor v monografiji navaja številne uspešne primere povezovanja profesionalnih raziskovalcev in laikov, tako iz lastne raziskovalne prakse (npr. raziskava v Žireh) kot drugih raziskovalcev v našem (npr. DOPPS in Atlas ptic, Eko krog v Zasavju, Hiša eksperimentov itd.) in mednarodnem prostoru (npr. Wikipedia).

Lahko bi tudi rekli, da na neki način ta tradicija v sociologiji obstaja že dolgo skozi bolj aktivistične raziskovalne pristope, kot je npr. akcijsko raziskovanje, ki briše praviloma precej strogo hierarhično postavljene meje med profesionalci in laiki, kjer so prvi eksperti, »tisti, ki vejo«, drugi pa so lahko le pasivni raziskovalni objekti. V tem lahko vidimo preseganje koncepta občanske znanosti kot zgolj zbiranja podatkov ter tendenco k bolj poglobljeni vključitvi laikov tudi skozi definiranje raziskovalnih vprašanj, analizo in interpretacijo podatkov. V lokalnih skupnostih poleg tega pogosto obstaja veliko

laične in praktične vednosti, ki ob ustreznem vodstvu profesionalnih znanstvenikov zelo pripomorejo k znanstvenemu in s tem družbenemu napredku. Po drugi strani pa avtor posvari pred idealizacijo občanske znanosti, ki ima lahko elemente šarlatanstva.

Tematizacija v monografiji presega povezavo zgolj na ravni znanost – občani; možnost sodelovanja širi tudi na druga področja, kjer lahko usposobljeni in motivirani laiki pomagajo drugim (npr. prvi posredovalci), kar lahko pripomore k večji kohezivnosti družbe, depasivizaciji ljudi in spodbujanju aktivnega državljanstva. V tem predstavlja koncept opolnomočenja, torej tudi demokratizacijo širše družbe, ne le znanosti.

Mlinar samo znanstveno dejavnost ves čas kritično preizprašuje. Opozarja na stranpoti sodobne znanosti, ki je pogosto preveč zbirokratizirana in skomercializirana, ostaja v okvirih varnega ter je na distanci do »navadnega« prebivalstva, kar lahko vodi v že omenjeni večji razkorak in obojestransko nezaupanje med njima. Kritizira pogosto enosmerno komunikacijo in disciplinarni imperializem (npr. medicina, ki se ne ozira na družbene vidike zdravja in zdravstva). Pri tem se opira na svoje dolgoletno sociološko raziskovanje skozi pojme individua(liza)cije, globalizacije, glocalizacije. Vsaj deloma (obsežnejši pregled bi seveda zahteval posebno monografijo, obenem pa to niti ni cilj pričujoče) je širše predstavljen razvoj sociologije (deloma tudi drugih družbenih ved, kot sta politologija in komunikologija), in sicer tako v slovenskem kot tudi jugoslovanskem prostoru, ter tematizira širše, globalne dileme in izzive sociologije kot znanosti. Pri tem je vidno, da je avtor že v svojih zgodnejših tekstih pred nekaj desetletji kritično in poglobljeno razmišljal o problemih – oziroma jih tako rekoč anticipiral –, ki v tistem času še niso bili tako izpostavljeni, danes pa so stalnica naslovnih tradicionalnih in novih medijev (npr. energetika, ekologija, varnostna vprašanja, informatizacija, pasti informacijsko-komunikacijskih tehnologij, zasebnost, intima, t. i. informacijski mehurčki, vprašanja prihodnosti dela in izgube delovnih mest s tehnološkim razvojem itd.), kar kaže na agilnost in neke vrste vnaprejšnjo aktualnost slovenske sociologije že pred desetletji. Še vedno je aktualno vprašanje prihodnosti lokalnih skupnosti, kjer so vidni tako pozitivni kot negativni trendi tako diverzifikacije in povezovanja kot uniformiranja in drobljenja.

Monografijo v zadnjem delu odlično dopolnjujejo krajši esejski razmisleki avtorjevih kolegov sociologov in sociologinj, kot tudi raziskovalcev in raziskovalk ter drugih strokovnjakov in strokovnjakinj z zelo raznolikih področij, kot so jezikoslovje, literarna zgodovina, antropologija, arhitektura, agronomija, umetnost, zgodovina, pravo, socialno delo in področje varnosti. V zaključku dodaten vpogled tako v sociološko znanost kot tudi bolj osebne poglede ponudita dva intervjuja z avtorjem.

Lahko bi torej rekli, da je monografija do neke mere dvodelna, kjer je en fokus občanska znanost, drugi pa širša tematizacija slovenskega in globalnega družboslovja. Na prvi pogled se zdi, da gre za dve ločeni, nepovezani tematiki, a natančnejše branje razkrije očitne, pa tudi bolj subtilne povezave, ki zajemajo kritičen, zgodovinski vpogled v razvoj znanosti in znotraj tega (predvsem) sociološke vede, razpiranje pomembnih tem in dilem tako v družboslovju kot naravoslovju ter kako se v to vpenja pojem in praksa občanske znanosti. Lahko sklenemo, da gre za dragocen pogled t. i. velike slike (angl. *big picture*), ki povezuje tako mikro kot srednjo in makro raven, ki pravzaprav predstavlja avtorjev vseživljenjski znanstveno raziskovalni credo.

Blaž Lenarčič

Aleksandra Kanjuo Mrčela in Andrej Kohont (ur.): Digitalizacija dela in življenja.

**Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Založba FDV, 2024.
322 str., (ISBN 978-961-295-097-2), 29 EUR**

Digitalne tehnologije so temeljito posegle v razumevanje medosebnih odnosov, družabne navade, dojemanje zasebnosti, načine komuniciranja, dela in vsakdanjega življenja. Na splošni ravni to preoblikovanje imenujemo digitalizacija, pri čemer gre za proces, v katerem uporaba digitalnih tehnologij preoblikuje medosebne, ekonomske, politične in kulturne odnose. O procesu digitalizacije je bilo z družboslovnega vidika v slovenskem prostoru objavljenih precej znanstvenih del, ki ta proces osvetlujejo in pojasnjujejo (zgolj) s posameznih vidikov. Ravno zaradi slednjega se kaže potreba po interdisciplinarnih obravnavah, v katerih se digitalizacijo razume kot kompleksen, večdimenzionalen in politično pogojen proces. Ravno v to kategorijo sodi monografija *Digitalizacija dela in življenja*, ki sta jo uredila Aleksandra Kanjuo Mrčela in Andrej Kohont. Gre namreč za delo, v katerem je združenih štirinajst prispevkov dvajsetih raziskovalcev in raziskovalk različnih disciplin, ki prinašajo sistematično in kritično refleksijo o digitalizaciji dela, komuniciranja, izobraževanja, državljskih pravic in zdravstva ter odpirajo kritično razpravo o tem, kako digitalizacija vpliva na navedena področja.

V svojih analizah in razpravah avtorji in avtorice procesa digitalizacije ne razumejo kot tehnično nevtralen pojav, temveč kot globoko politično in družbeno posredovan proces, ki neizogibno odpira vprašanja moči, neenakosti in pravičnosti. S takšnim pristopom se izognejo tehnološkemu determinizmu in poskušajo digitalno tehnologijo umestiti v kontekst širših družbenih in ekonomskih struktur. Pri tem izhajajo iz tradicije kritičnih študij digitalne transformacije, ki združuje politično ekonomijo, feministične teorije, kritične teorije kapitalizma ter sodobne študije znanosti in tehnologije. Obenem je prispevkom skupna zavest, da digitalizacija ni naraven, temveč zgodovinsko in politično pogojen proces, v ospredju katerega je vprašanje, kako digitalne tehnologije sooblikujejo družbene odnose in kako ti odnosi določajo načine, na katere se tehnologija razvija, uporablja in legitimira. Pri tem se avtorji in avtorice ne ustavijo pri opisovanju tehničnih novosti, temveč odpirajo vprašanja o njihovem vplivu na razmerja moči, demokratične procese ter kakovost vsakdanjega življenja posameznikov in posameznic. Skratka, gre za pristop, ki kaže, da je razvoj digitalne tehnologije mogoče regulirati in usmerjati k služenju človeku ter skupnosti, ne zgolj k logiki kapitala in profita.

Kot omenjeno, je monografija *Digitalizacija dela in življenja* sestavljena iz štirih vsebinskih sklopov, v katerih avtorji in avtorice prepoznavajo in analizirajo zelo izražene posledice preobrazbe obravnavanih področij, ki so rezultat trenutne stopnje procesa digitalizacije. V prvem, najboljšežnejšem sklopu z naslovom *Digitalizacija dela in ekonomije* avtorji in avtorice obravnavajo spremembe, ki jih uporaba digitalnih tehnologij prinaša na področja dela (Kanjuo Mrčela in Kohont), enakosti spolov v kontekstu platformne ekonomije (Mikić Ljubi), podjetij (Domadenik Muren, Koman in Redek), druž-

bene odgovornosti podjetij (Erznožnik, Golob in Podnar) in kulture lastništva podjetij (Gonza in Lucu). Drugi sklop z naslovom *Umetna inteligenca: teoretski in praktični vidiki* obravnava razmerje med človeško in umetno inteligenco (UI) (Krašovec), negativne učinke UI na okolje in marginalizirane populacije (Vrečko Ilc), UI v kontekstu marketinga (Lednicki, Podnar in Golob) ter pravne vidike uporabe UI pri zaposlovanju (Rajgelj). Sklop z naslovom *Digitalizacija političnega življenja* vsebuje obsežnejši prispevek, ki se ukvarja z vplivom digitalizacije na demokratične procese (Vodovnik). V zadnjem sklopu z naslovom *Digitalizacija zdravstva in skrbi* pa se avtorice posvečajo vplivu spletnih informacij na odnose med bolniki z rakom in onkologi (Atanasova), razmerju med digitalnimi platformami in delovnimi razmerami feminiziranega skrbstvenega dela (Markelj) ter preučevanju dejavnikov, ki vplivajo na sprejemanje tehnologije med oskrbovalci starejših ljudi (Dolničar in Hvalič Touzery). Na tem mestu je treba izpostaviti, da prispevki izražajo distanco do tehnološkega determinizma in nekritičnega optimizma, ki digitalne tehnologije pogosto prikazujeta kot samoumevne in pozitivne. Namesto slednjega avtorji in avtorice pokažejo, da proces digitalizacije ni tehnično nevtralen, temveč globoko prepleten z dinamikami moči, neenakosti in pravičnosti. Pri tem digitalizacijo razumejo kot družbeni in politični proces, ki ga ni mogoče ločiti od širšega konteksta kapitalistične ekonomije, demokratičnih praks ter vprašanj dostopa do virov in pravic. Prispevki tako izpostavljajo, da proces digitalizacije ne prinaša le priložnosti za inovacije in napredek, temveč tudi tveganja, kot so poglobljanje družbenih razlik, ožene zasebnosti, prekarizacija dela itd. In prav ta kritična drža daje monografiji posebno vrednost, saj spodbuja k razmisleku, na kakšen način je mogoče proces digitalizacije usmerjati h krepitvi javnega dobrega in kako lahko prispeva k pravičnejši družbi.

Dodatna vrednost monografije je tudi v tem, da digitalne tehnologije (ChatGPT) niso zgolj predmet njene obravnave, ampak so bile tudi na razne načine uporabljene pri nastajanju prispevkov. In sicer kot del raziskovalnega načrta, za urejanje virov, ustvarjanje ilustracij in celo kot soavtor (Uvod in Pojmovnik). S tem avtorji in avtorice digitalizacije ne le analizirajo, temveč jo tudi aktivno vključujejo v samo strukturo lastnega dela. Takšno kombinacijo človeške in umetne inteligence urednika imenujeta hibridna inteligenca. S tem ko monografija vključuje UI v proces pisanja, presega tradicionalne oblike znanstvenega dela in vstopa v prostor eksperimentiranja, kjer je meja med orodjem in avtorjem vse bolj zabrisana. Obenem pa ta pristop kaže, kako lahko z vključevanjem digitalnih tehnologij znanstveno delo odgovori na izzive sodobnega časa. Nenazadnje pa s tem načinom opozarja, da tudi znanost ni imuna na transformacije, ki jih prinaša digitalizacija. V tem smislu je monografija ne le refleksija družbenih sprememb, temveč tudi njihova manifestacija, saj v določeni meri kaže spremembo načina znanstvene produkcije.

Nedvomno monografija *Digitalizacija dela in življenja* v slovenski znanstveni prostor prinaša pravočasno in celovito refleksijo procesa digitalizacije, ki se odvija v vseh segmentih družbenega življenja. Njena prednost sta interdisciplinarna obravnava in metodološka raznolikost, saj gre za preplet socioloških, politoloških, pravnih, ekonomskih in komunikoloških pristopov, kar omogoča večplastno in poglobljeno razumevanje digitalizacije. Posebej dragoceno je, da avtorji in avtorice v svojih prispevkih zavračajo

nekritični tehnološki optimizem in vztrajajo pri kritični analizi, s katero opozarjajo na tveganja, asimetrije moči, reprodukcijo neenakosti in nevarnosti erozije demokratičnih procesov v kontekstu digitalne preobrazbe. Obenem monografija odpira prostor za razmislek o možnostih regulacije in usmerjanja razvoja digitalnih tehnologij na način, ki bo prispeval k večji pravičnosti, solidarnosti in humanizaciji dela ter življenja. Skratka, v slovenskem prostoru gre za referenčno delo, ki bo pomembno vplivalo na razvoj kritičnih študij digitalizacije, hkrati pa bo služilo tudi kot dragocen vir za oblikovalce politik, gospodarstvenike, raziskovalce in širšo javnost. Največja vrednost monografije je prav v tem, da ne ponuja enoznačnih odgovorov, temveč spodbuja k nenehnemu kritičnemu premisleku o družbenih posledicah tehnološkega razvoja in o tem, kako ta razvoj usmerjati v korist ljudi in skupnosti.